

José Eduardo Agualusa

Bendroji užmaršties teorija

Iš portugalų kalbos vertė Paulius Stasiūnas

R A R A

Vilnius, 2020

VIETOJE IŽANGOS

Ludovica Fernandes Mano mirė Luandoje, Gerosios Vilties klinikoje, naktį iš 2010 metų spalio ketvirtosios į penktąją dieną. Ji ėjo aštuoniasdešimt šeštuosius metus. Tai Sabalu Estevão Capitango padovanojo man kopijas dešimties sąsiuvinių, kuriuose kelis pirmuosius iš tų dvidešimt aštuonerių metų, praleistų užsidarius, Ludo rašė savo dienoraštį. Taip pat turėjau galimybę susipažinti su jau po jos išgelbėjimo parašytais dienoraščiais ir su didžiule nuotraukų kolekcija, priklausančia skulptoriui Sacramento Neto (pravarde Sakro), įamžinusiame tekstus ir piešinius anglimi, kuriais Ludo buvo išmarginusi buto sienas. Ludos dienoraščiai, eilėraščiai ir pamąstymai padėjo man atkurti dramą, kurią ji išgyveno. Taip pat, manau, padėjo man ją suprasti. Šioje knygoje daug kas paremta jos pasakojimais. Tačiau tai, ką čia perskaitysite yra tik istorija. Išgalvota istorija.

MŪSŲ DANGUS YRA JŪSŲ ASLA

Liudovika niekada nemėgo būti po atviru dangumi. Jau vaikystėje ji paniškai bijojo atvirų erdvių. Išėjusi iš namų jausdavosi trapi ir pažeidžiama tarsi vėžlys, kuriam nuplėšė kiautą. Dar būdama labai maža, vos šešerių ar septynerių metų, kad ir koks būtų oras, ji kategoriškai atsisakydavo eiti į mokyklą be savo didžiulio juodo skėčio teikiamos užuovėjos. Nei tėvų irzlios pastabos, nei žiaurios kitų vaikų patyčios neprivertė jos elgtis kitaip. Ilgainiui baimė mažėjo. Tada įvyko tai, ką pati Liuda vadino *incidentu*, ir ji ėmė žiūrėti į šią savo pirmąją baimę kaip į nuojautą.

Po tėvų mirties Liudovika apsigyveno pas seserį. Ji retai kada teišeidavo į lauką. Šiek tiek užsidirbdavo mokydama nuobodžiančius paauglius portugalų kalbos. Dar skaitydavo, siuvinėdavo, grodavo pianinu, žiūrėdavo televizorių, gamindavo. Sutemus ji priedavo prie lango ir žiūrėdavo į tamsą taip, lyg būtų palinkusi virš bedugnės. Odetė irzliai papurtydavo galvą: „Kas yra, Liuda? Bijai įkristi tarp žvaigždžių?“

Odetė buvo anglų ir vokiečių kalbų mokytoja. Ji mylėjo seserį: nenorėdama jos palikti vienos, stengėsi kuo mažiau keliauti, atostogas leisdavo namie. Vieni draugai žavėjosi jos altruizmu, kiti kritikavo už per didelį nuolaidumą. Viena vertus, Liuda neįsivaizdavo, kaip galėtų gyventi pati sau, kita vertus, jautėsi esanti našta. Jai atrodė, kad jodvi su Odete tarsi Siamo dvynės, suaugusios pilvais: ji – paralyžiuota ir leisgyvė, o sesuo – priversta ją visur ir visada su savimi tampytis. Liuda džiūgavo, Liuda persigando, kai sesuo įsimylėjo kasyklų inžinierių. Jo vardas – Orlandas. Našlys, vaikų neturėjo. Atvažiavęs į Aveirą spręsti sudėtingų paveldėjimo reikalų. Jis buvo angolietis, kilęs iš Katetės, ir gyveno tarp Angolos sostinės bei Dundo, mažo miestelio, valdomo deimantų kasybos įmonės, kurioje dirbo. Praėjus dviem savaitėms po to, kai atsitiktinai susipažino su Odete kepyklėlėje, Orlandas jai pasipiršo. Priežastis, dėl kurių Odetė galėtų jam atsakyti, puikiai žinojo, tad prikalbino Liudą apsigyventi kartu su jais. Nepraėjus nė mėnesiui, visi trys jau buvo įsikūrę bute, vieno iš prabangiausių Luandos namų, praminto Pateptųjų pastatu, paskutiniajame aukšte.

Liudai kelionė buvo sunki. Iš namų ji išėjo apsvaigusi nuo raminamųjų, dejuodama ir priešindamasi. Visą skrydį pramiegojo. Kitą rytą pabudusi suprato, kad jos naujoji rutina mažai kuo tesiskirs nuo senosios. Orlandas turėjo puikią biblioteką: tūkstančiai knygų portugalų, prancūzų, ispanų, anglų ir vokiečių kalbomis. Tarp jų – ir beveik visi klasika vadintis verti kūriniai. Taip Liudos gyvenime atsirado daug daugiau knygų, bet liko kur kas mažiau laiko joms skaityti, nes ji kategoriškai pareikalavo, kad būtų atleistos dvi tarnaitės ir virėja, ir kad visi buitiniai darbai tektų tik jai vienai.

Vieną popietę inžinierius grįžo namo nešinas kartonine dėže. Padavė svainei:

– Tai jums, Liudovika. Per daug laiko leidziate viena. Juk reikia, kad kas nors jums palaikytų kompaniją.

Liuda atidarė dėžę. Joje buvo susigūžęs mažas, baltas ir labai išsigandęs kelių savaičių šunelis.

– Patinas, vokiečių aviganis, – patikslino Orlandas. – Jie greitai auga. Šitas – albinosas, tokie gan reti. Jam negalima daug būti saulėje. Kokį vardą duosite?

Liuda nė nesusimąstė.

– Šmėkla!

– Šmėkla?

– Taip, jis visai kaip šmėkla – visas baltas.

Orlandas gūžtelėjo kaulėtais pečiais.

– Gerai. Tebūnie Šmėkla.

Iš svetainės į terasą elegantiška spirale kilo kiek anachroniški kaldintos geležies laiptai. Iš viršaus žvilgsniu buvo galima aprėpti visą miestą: įlanką, Salą, o tolumoje – ilgą, bangų skalaujamą apleistą paplūdimių virtinę. Orlandas terasoje įveisė sodą. Vešlus bugenvilijų krūmas metė kvapnų purpurinį šešėlį ant grubių plytelių. Kampe stypsojo granatmedis ir keletas bananmedžių. Svečiai dažnai stebėdavosi: „Kodėl bananai, Orlandai? Sodas čia ar ferma?“

Inžinierius suirzdavo. Jam bananmedžiai ir priminė didžiulę, moline siena aptvertą, fermą, kurioje žaisdavo vaikystėje. Jei būtų buvusi jo vieno valia, dar mielai būtų pasisodinęs mangų, lokvų ir begalę papajų. Grįžęs iš darbo, būtent ten ir prisėdavo, patogiai, per ištiestos rankos ilgį, pasistatęs stiklą viskio, papsėdamas juodą cigarą ir stebėdamas, kaip naktis pamažu pasiglemžia miestą. Šmėkla irgi atbidzendavo. Jam taip pat patiko terasa. Tačiau Liuda ten niekada neidavo. Pirmaisiais mėnesiais ji nė nedrįso prisitarti prie langų.

– Afrikos dangus daug didesnis už mūsų, – paaiškino jai sesuo. – Kartais net atrodo, kad ims ir sutraiškys.

Vieną saulėtą balandžio dieną Odetė grįžo iš licejaus papietauti susijaudinusi ir išsigandusi. Žemyne, Portugalijoje, vyko perversmas.

Orlandas tuo metu buvo išvykęs į Dundą. Dar tą pat vakarą ir grįžo. Jiedu užsidarė kambarį, bet Liuda girdėjo jų pokalbį. Odetė norėjo kuo greičiau išvykti iš Angolos:

– Teroristai, brangusis, teroristai...

– Teroristai? Kad daugiau negirdėčiau šito žodžio savo namuose, – Orlandas niekada nešaukdavo. Košdavo pro sukąstus dantis, o jo šaižus balsas prigludavo pašnekovui prie gerklės it skustuvo ašmenys. – Tie vadinamieji teroristai kovoja už mano šalies laisvę. Aš – angolietis. Ir niekur nevažiuosiu.

Kitos kelios dienos buvo labai neramos. Protestai, streikai, susibūrimai. Liuda laikė langus uždariusi, kad buto nepasiektų skardus į gatves išėjusios minios juokas, sproginėjantis ore kaip fejerverkai. Orlando tėvas – iš Portugalijos Minjo regiono kilęs prekybininkas, Katetėje įsikūręs amžiaus pradžioje. Motina, mulatė, kilusi iš Luandos, mirė gimdydama. Pats Orlandas niekuomet nesistengė palaikyti ryšių su šeima. Kaip tik tuo metu atsirado vienas iš pusbrolių, Vitorinas Gaviao. Jis grįžo, penkis mėnesius praleidęs Paryžiuje, kur visą tą laiką gėrė, meilinosi merginoms, kūrė sąmokslus ir rašė eilėraščius ant popierinių servetėlių restoranuose, pamėgtuose portugalų ir afrikiečių išeivių. Taip jis susikūrė romantiško revoliucionieriaus įvaizdį. Jis įsiverždavo į Orlando ir Odetės namus lyg viesulas, sujaukdavo knygų tvarką lentynoje, ištraukiodavo taures iš indaujos ir erzindavo Šmėklą. Šuniukas laikydavosi nuo jo saugiu atstumu, lodamas ir urgzdamas.

„Draugai nori pakalbėti su tavim, girdi?! – suškdavo Vitorinas, kumštelėdamas Orlandui petį. – Dabar deramės dėl laikinosios vyriausybės. Reikia patikimų žmonių. O tu ir esi patikimas žmogus.“

„Galbūt, – pripažindavo Orlandas. – Tačiau žmonių ir be manęs yra, tik galimybių trūksta.“

Jis sudvejodavo. „Taip, – tęsdavo, – tėvynė gali kliautis sukaupia patirtimi.“ Vis dėlto jį gąsdino radikali judėjimo už

nepriklausomybę atmainos. Orlandas suprato didesnės lygybės šalyje būtinybę, bet komunistai, kurie norėjo paimti ir viską nacionalizuoti, taip pat atrodė grėsmingai. Atimti privačią nuosavybę. Išstremti baltaodžius. Parodyti buržuazijai, iš kur kojos dygsta. Jis, Orlandas, ir taip gerai žinojo, iš kur dygsta kojos, todėl visai netroško, kad kas nors dar jam tai rodytų. Pusbrolis nusijuokdavo, smarkius žodžius priskirdavo akimirkos susijaudinimui, pagirdavo viską ir vėl kliūstelėdavo jo sau. Tas pusbrolis smulkiai garbanota, Jimį Hendrixą primenančia šukuosena ir prasegtais gėlėtais marškiniais, už kurių blizgėjo prakaituota krūtinė, seserims tiesiog varė siaubą.

„Jis kalba kaip negras!“ – sakydavo Odetė. – Negana to, ožiu dvokia. Kaskart jam atėjus prasmirsta visi namai.“

Orlandas įtūždavo ir trenkęs durimis dingdavo. Pareidavo tik vakare, dar labiau sulysęs, dar kampuotesnis ir vis dar įsitempęs. Tada kartu su Šmėkla, pakeliu cigarečių ir buteliu viskio užlipdavo į terasą ir ten pasilikdavo. Vidun grįždavo saulei jau seniai nusileidus, nešinas nakties sutemomis ir stipriu su tabaku sumišusio alkoholio tvaiku. Jam pindavosi kojos, todėl šlitinėdamas kliūdavo už baldų ir karčiai burnodavo ant supisto gyvenimo.

Sykiu su pirmaisiais šūviais prasidėjo pirmieji atsisveikinimo vakarėliai. Gatvėse žūstant vėliavomis mojuojantiems jaunuoliams, kolonistai linksminosi. Rita, kaimynė iš gretimo buto, nusprendė Luandą iškeisti į Rio de Žaneirą. Paskutinę naktį vakarienės pakvietė porą šimtų draugų. Ta vakarienė užsitęsė iki aušros.

– Ko neišgersime, paliksim jums, – tarė, rodydama Orlandui savo sandėlį, kuris buvo sausakimšai prikrautas rinktinio portugališko vyno dėžių, – jūs išgersite. Svarbiausia, kad nė vieno butelio neliktų nelemtų komunistų puotai.

Po trijų mėnesių beveik visas pastatas jau buvo ištuštėjęs. Tada Liuda jau nebežinojo, kur sukrauti tiek vyno butelių, alaus statinių, konservų dėžučių, kumpių, sūdytų menkių, kilogramų druskos,

cukraus ir miltų, ir begales valymo bei higienos reikmenų. Vienas Orlando draugas, kuris kolekcionavo sportinius automobilius, paliko Orlandui savo *Chevrolet Corvette* ir *Alfa Romeo GTA*. Kitas atidavė savo buto raktus.

– Man niekada nesisekė, – skundėsi Orlandas Liudai ir Odetei. Ir buvo sunku suprasti, ar jis ironizavo, ar kalbėjo rimtai. – Tik pradėdau kolekcionuoti mašinas ir butus, ir ateina komunistai visko atimti.

Liudai įjungus radiją revoliucija užtvindydavo namus: „*Liaudies galia – visų šių negandų priežastis*, – kartojo vienas populiariausių to meto dainininkų. *Ei, bro lau*, – dainavo kitas, – *Mylėk savo broli / Nepaisyk jo spalvos / Tematyk, kad jis angolietis / Vieninga Angolos liaudis / Nepriklausomybė džiaugsis*.“ Kartais melodijos nederėdavo su žodžiais. Jos skambėdavo tarsi pavogtos iš kitų laikų: liūdnos baladės, liūdnos it senovinės sutemos. Žiūrėdama pro langą, užlindusi už užuolaidų, Liuda matė, kaip pravažiuoja sausakimšai sunkvežimiai. Vieni kariai laikė iškeltas vėliavas. Kiti – idėjinius transparentus:

Visiška nepriklausomybė!

Gana 500 metų kolonijinės priespaudos!

Norime Ateities!

Šūkiei visada baigdavosi šauktukais. Šauktukai ištirpdavo tarp daugybės mačečių, kurias nešėsi protestuotojai. Mačetės taip pat puikavosi ir vėliavose, ir plakatuose. Kai kurie vyrai nešėsi po dvi. Iškelę į orą šiurpiai žvangino ašmenimis.

Vieną naktį Liuda susapnavo, kad po miesto gatvėmis ir didžiuliais namais driekiasi begalinis tunelių tinklas.. Nuo skliautų suposi medžių šaknys. Tūkstančiai žmonių gyvena požemiuose, murkdydamiesi purve ir tamsybėse, maitindamiesi tuo, ką kolonijinė

buržuazija nuleisdavo į kanalizaciją. Liuda yrėsi per glitėsius. Vyras
mojavo mačetėmis. Jų ašmenys žvangėjo, o garsas aidėjo tuneliuose.
Vienas prisiartino, purvinu veidu veik liesdamas josios, ir nusišyp-
sojo. Iškilmingu ir švelniu balsu jis sušnibždėjo jai į ausį:

– Mūsų dangus yra jūsų asla.

LOPŠINĖ MAŽAJAI MIRČIAI

Odetė reikalavo nedelsiant išvykti iš Angolos. Atsakydamas į tai, jos vyras per dantis košė žodžius. Tegu sau važiuoja. Kolonistai ir *turėjo* dingti, niekas jų čia nelaikė. Senieji laikai praėjo, stojo nauji. Nuo šiol, ar šviestų saulė, ar vėjai siautėtų, ateities šviesa portugalų jau nebedžiugins. Praūžti besiruošiantys viesulai juos irgi aplenks. Kuo daugiau žodžių inžinierius košė per dantis, tuo smarkiau tūžo. Jis galėjo valandų valandas vardinti prieš afrikiečius įvykdytus nusikaltimus, – skriaudas, neteisybes, gėdingus pažeminimus – kol žmona pasiduodavo ir apsiverkusi užsirakindavo svečių kambaryje. Buvo sunku patikėti, kai, grįžęs namo likus dviem dienoms iki nepriklausomybės, jis paskelbė, jog kitą savaitę jie jau būsią Lisabonoje. Odetė išpūtė akis:

– Kodėl?

Orlandas klestelėjo į vieną iš svetainės fotelių. Nusirišo kaklaraištį, prasisegė marškinius ir, pagaliau, jam vienam įprastu keistoku judesiu nusiavęs batus, užsikėlė kojas ant kavos staliuko: